

Les mesures de salut pública abans de 1750

L'associació entre putrefacció —detectable per la pudor— i malaltia ja es trobava en l'antiga medicina grega i fou successivament reelaborada en les cultures romana, bizantina i àrab. Aquesta associació i la recuperació del dret romà a partir del segle XI constituïren, durant els segles següents, la base de les estratègies col·lectives per al manteniment de la salut i la lluita contra la malaltia, primer a les ciutats italianes i, poc després, a les de la resta del Mediterrani llatí. El sanejament, l'auxili de pobres, la contractació pública de sanitaris i la lluita contra les epidèmies foren les principals àrees on es concretaren aquestes estratègies.

§ EL SANEJAMENT

A mesura que els assentaments humans en espais reduïts creixien, es desenvolupaven els esforços per tal de proveir la comunitat d'aigua neta i d'eliminar les aigües brutes. Tot i que originàriament no semblen haver estat destinats al manteniment de la salut, aquests esforços tingueren unes conseqüències sanitàries importants.

La Roma republicana i imperial utilitzà sistemes de recollida i conducció d'aigües (aqüeductes, cisternes de pluja, canals i fonts) tant per a la irrigació de les explotacions agràries com per a l'abastament de les ciutats, on també es desenvoluparen sistemes d'evacuació d'aigües residuals, com ara clavegueres i latrines. Tanmateix, aquestes mesures de sanejament, introduïdes en benefici de les elits aristocràtiques, tingueren un impacte molt menor en la salut de la població general, majoritàriament formada per pobres i esclaus.

A l'Europa cristiana llatina, la major part de les pràctiques de sanejament romanes (i, als regnes ibèrics, també les pràctiques d'origen àrab) foren progressivament assimilades a partir dels segles XI i XII. Marcant el camí per a la resta d'Europa, les ciutats italianes es feren seves les lleis i els costums romans que regulaven els equipaments del sanejament públic (banys, clavegueres, fonts), l'activitat dels mercats i les actuacions del personal sanitari.

Des d'aleshores fins a mitjan segle XVIII, aquestes regulacions experimentaren algunes modificacions i ampliacions per adequar-les a les necessitats de les ciutats medievals i modernes, però romangueren sempre dins de les mateixes premisses bàsiques.

6. La tradició de banys públics a Occident s'inicià probablement a la Roma antiga, cap al segle III aC. Des d'aleshores, els banys de Pozzuoli, prop de Nàpols, han estat uns dels més notables. Miniatures amb escenes d'aquests banys, en un manuscrit del segle XV del tractat *De balneis Puteoli*, obra atribuïda a Pietro d'Eboli (c. 1160-c. 1220).

Biblioteca Universitària (València)

7. Obres d'enginyeria civil com ara els aqüeductes per portar aigua a les poblacions abundaren a la Roma antiga i al seu imperi, bé que de cap manera no foren exclusives d'aquesta època. Aqüeducte romà de Tarragona (Pont del Diable), segle I dC.

Des de mitjan segle XIII, les ciutats de l'Europa llatina desenvoluparen estratègies col·lectives d'assistència social i sanitària, adreçades, gairebé sempre, als pobres, els quals constituïen aleshores la major part de la població. A més de les causes demogràfiques, econòmiques i socials, en aquestes estratègies cal considerar-ne dues de molt importants. D'una banda, la formulació d'un compromís entre la caritat cristiana pública i la privada; i, de l'altra, l'aparició d'una nova ètica de la responsabilitat col·lectiva davant diversos problemes socials, com ara la salut pública entre les elits polítiques que governaven els estats moderns en formació.

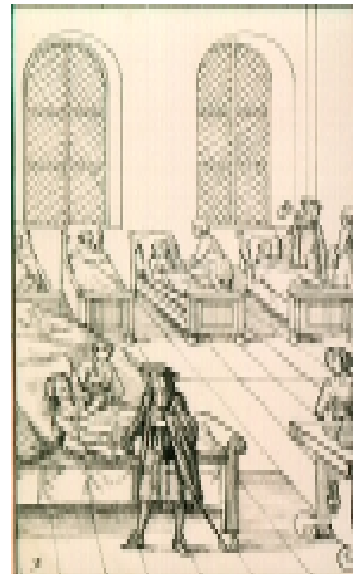
L'aparició dels primers hospitals urbans responia a aquesta sensibilitat de les elits polítiques i socials davant el problema que representaven els pobres. Per regla general, es tractava de petites infermeries, gestionades per confraries gremials i concebudes com a institucions d'asil més que no pas com a establiments mèdics.

A partir del segle XV, la percepció de la pobresa com a font de contagi i infecció cresqué paral·lela a la preocupació política pel control dels indigents. Les petites infermeries gremials foren reemplaçades per grans hospitals, fundats pel poder reial o pels municipis, que combinaven funcions mèdiques i de control social.

El decidit suport de l'Església i les elits polítiques al nou model de medicina de caire universitari afavorí el desenvolupament d'una xarxa d'assistència sanitària integrada per pràctics (metges, cirurgians, barbers, apotecaris), els serveis dels quals eren contractats per diferents entitats (municipis, hospitals, convents), amb diverses modalitats (contractació pública, iguala, lliure exercici). D'aquesta manera, s'intentava fer front a les necessitats de salut d'un sector cada vegada més gran de la població.

11. El predomini de les funcions d'asil, guiades per la pràctica de la caritat cristiana, sobre les funcions mèdiques als hospitals és ben palès en aquesta escena d'un hospital de l'Antic Règim.

The Wellcome Institute Library (Londres)

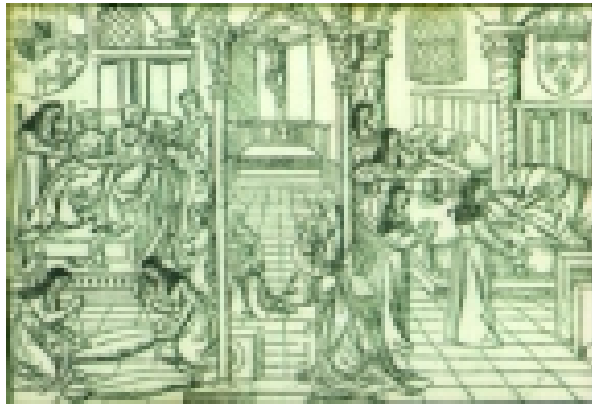

12. Fresc de Domenico di Bartolo († c. 1444) a l'Ospedale Nuovo, de Siena, que representa un patrici rentant els peus a un pobre al mateix hospital, probablement durant la celebració de Dijous Sant. Ospedale Nuovo (Siena)

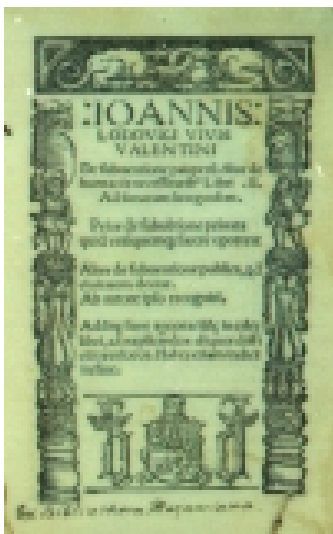
13. Gravats que mostra una sala de l'Hôtel-Dieu de París (c. 1500).

Bibliothèque Nationale (París)

14. Les idees de Joan Lluís Vives (1492-1540) constituïren un exemple paradigmàtic de la nova sensibilitat i les noves propostes enfront de la pobresa, que sorgiren a Europa a les darreres dècades del segle xv i primeres del xvi. Portada de la primera edició de l'obra de Vives *De subventione pauperum* (Bruges, 1526).

Biblioteca Universitària (València)

15. El paper dels metges universitaris en la cura de la salut de la població de ciutats i pobles no parà de créixer des de la darrereria del segle XIII. Imatge de l'*Ortus sanitatis* de Jacob Meydenbach (Magúncia, 1491), on es pot observar l'actuació dels metges dins de la casa mateixa del malalt.

Biblioteca Angelica (Roma)

§ LA LLUITA CONTRA LES EPIDÈMIES

Des del segle XIII, les ciutats europees de la Mediterrània prengueren mesures per fer front a les epidèmies que es propagaven ràpidament pels seus barris bruts i superpoblats i que constituïen una greu amenaça per a l'ordre públic i per als equilibris de poder municipals.

Tanmateix, fou la irrupció de la pesta negra de 1348 i els estralls successius d'aquesta i d'altres pestilències durant els segles XIV i XV allò que féu cristallitzar diverses estratègies cíviques de lluita contra la malaltia infecciosa que ràpidament s'estengueren per tot Europa i foren vigents fins al segle XVIII.

Davant la presència o l'amenaça d'una epidèmia de pesta, els municipis, a més de reforçar les mesures ordinàries de conservació de la salut colectiva (sanejament urbà i auxili de pobres), desplegaven diverses mesures extraordinàries, com ara l'eliminació sistemàtica de la pudor per evitar la infecció de l'aire, la contractació de «metges del morbo» que apuntalaven el dispositiu sanitari, la imposició de quarantenes a les naus, els viatgers i les mercaderies, i l'establiment de llatzerets on es confinava els empestats i els sospitosos d'haver contret la infecció.

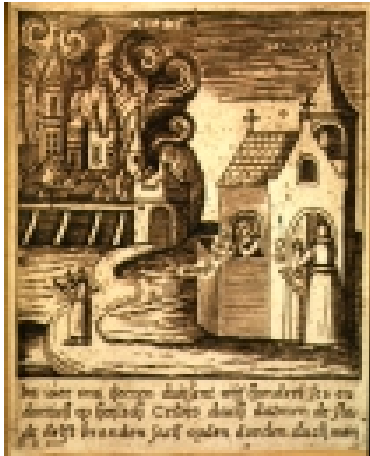
A poc a poc sorgiren consells sanitaris municipals amb la missió de posar en pràctica totes aquestes estratègies. Inicialment només es constituïen davant de conjuntures epidèmiques, però de mica en mica, primer a Itàlia, a la darreria del segle XV, i després a la resta d'Europa, es convertiren en institucions permanents que vetllaven per la salut de les collectivitats urbanes.

16. Per tal de preservar-se del contagi quan atenien els empestats, els metges es posaven uns vestits com aquest, típic del segle XVII.

The Wellcome Institute Library (Londres)

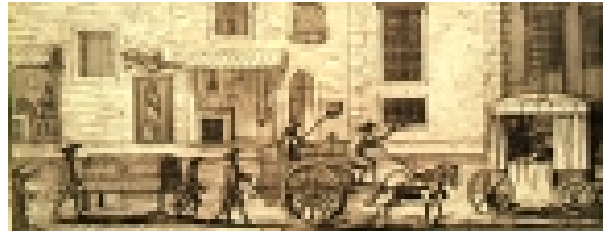
17. La reclusió dels empestats en llatzerets constituí una mesura preventiva implantada ben aviat i que tingué una gran difusió arreu d'Europa. Gravat de 1536 on s'observa la Casa de Sant Llätzer amb monjos orant i malalts de pesta; al fons, la ciutat de Delft (Holanda) flamejant.

The Wellcome Institute Library (Londres)

20. Imatge de la pesta de Roma de 1656: fumigacions i crema de roba i estris.

The Wellcome Institute Library (Londres)

Les onades de pesta successives que assolaren Europa des de 1348 fins a 1720 suscitarren el desplegament d'estratègies municipals de lluita contra les epidèmies.

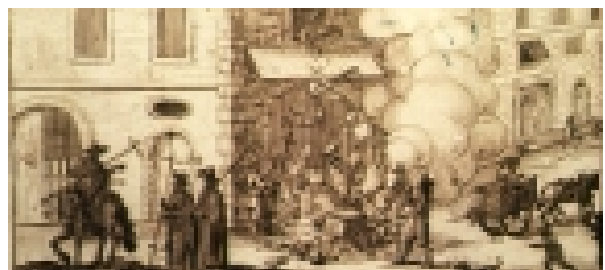
18. Imatge de la pesta de Roma de 1656: una carreta treu els morts de la ciutat i transporta els malalts al llatzeret.

The Wellcome Institute Library (Londres)

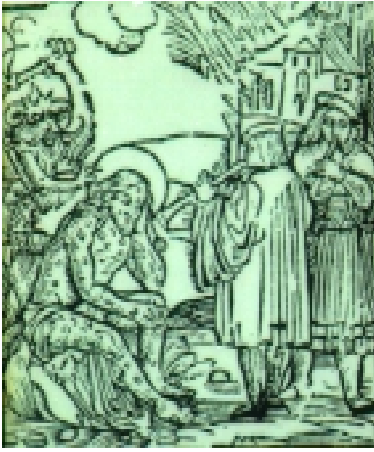

19. Imatge de la pesta de Roma de 1656: un guàrdia s'obre pas entre la multitud que fuig; al fons, un ban sanitari.

The Wellcome Institute Library (Londres)

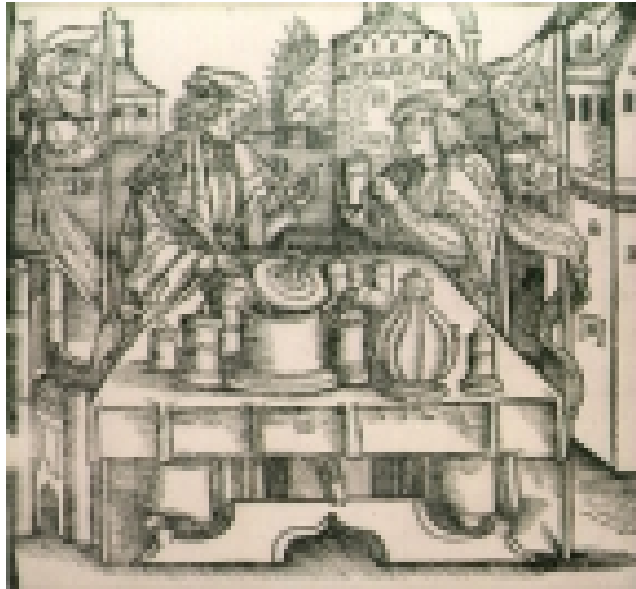

21. La invocació a sants protectors contra diferents malalties fou una pràctica comuna a l'Europa preindustrial. El patriarca bíblic Job fou venerat a la darrereria del segle xv i començament del xvi com a protector enfront del mal francès. *Für die platern Malafrantzosa* (c. 1500), Staatsbibliothek (Munic); reproduït d'*Archiv für Geschichte der Medizin*, 1 (1907-1908), làmina VII.

Institució Milà i Fontanals, CSIC (Barcelona)

22. La triaga era un preparat medicinal complex que gaudí d'un crèdit amplíssim com a antídoto contra la pesta. Un apotecari prepara en públic grans quantitats d'aquest remei sota la supervisió d'un metge universitari. Gravat en fusta del *Liber de arte distillandi* (Estrasburg, 1512), de Hieronymus Brunschwig.

The Wellcome Institute Library (Londres)